

bolestnej Panne Márii. Slziaci klokočový obraz Patrónky Zemplína sa stratil, no napriek tomu si veriaci uctievali jeho kópie s rovnakou dôverou v pomoc a ochranu na Slovensku alebo v zahraničí. Na príklade tejto ikony vidíme, že kresťanská viera a mariánsky kult sú pevne zakorenеным цenným dedičstvom slovenského národa, ktoré je potrebné uchovávať.

DOI: <https://doi.org/10.31577/SlavSlov.2021.3.19>

Laura Belicajová

«Українська фольклористична енциклопедія» в колі міжнародних студій

Дмитренко, М. К. (упор.): Українська фольклористична енциклопедія, т. 1: А – Л. Київ: Видавництво «Сталь», 2018. 740 с.

Дмитренко, М. К. (упор.): Українська фольклористична енциклопедія, т. 2: М – Я. Київ: Видавництво «Сталь», 2020. 688 с.

В умовах нинішніх глобалізаційних процесів постало питання вивчення та систематизації знань про традиційну культуру українського народу від найдавніших часів до сьогодні. Ідея підготовки такої спеціальної праці зародилася ще на початку 1980-х років, тоді певні її положення були реалізовані у «Словнику українського фольклору» (1984) М. Дмитренка, спільному з білоруськими та російськими вченими виданні «Восточно-славянский фольклор: Словарь научной и народной терминологии» (Мінськ, 1993). Значно пізніше з'явилися видання «Мала енциклопедія українського народознавства» (2007) за редакцією С. Павлюка, словник-довідник «Українська фольклористика» (2008) за редакцією М. Чернопиского, енциклопедичний довідник «Українські кобзарі, бандуристи, лірники» Б. Жеплинського та Д. Ковальчук, інших виданнях. Хоча у цих працях подавалась багата інформація, проте вони мали довідковий характер, адже відомості про уснопоестичні твори, збирачів, дослідників та виконавців фольклору у них була далеко не повними. «Українська фольклористична енциклопедія» у 2-х томах, підготовлена за науковою редакцією професора М. Дмитренка та видана його власним коштом – цілісне, узагальнене видання, що найповніше розкриває феномен національної культури й духовності українського народу в тісних взаємозв'язках із слов'янознавчою тематикою і про-

блематикою європейських та світових компаративних досліджень мов, літератур та фольклору.

Так, в «Українській фольклористичній енциклопедії» упорядникові на підставі питомо національної сукупності поглядів на ті чи інші проблеми сучасного українського народознавства вдалося об'єднати статті про міф, ритуал, магію, обрядові та необрядові народні пісні, казки, легенди, оповідання в чітку систему і таким чином розкрити національну специфіку українського фольклору, з'ясувати зміст основних термінів, понять з теорії усної народної поетичної творчості, подати інформацію про видатних та маловідомих збирачів та дослідників народної поезії і т. д. Прикметно, що відомості про зарубіжних збирачів і дослідників усної народної поетичної творчості таких країн, як Англія (Роберт-Нізбет Бейн), Білорусь (Г. Барташевич, Н. Гілевич), Болгарія (М. Арнаутов), Канада (Роберт-Богдан Климаш, В. Мішалов), Молдова (укр.-молд. досл. Г. Бостан), Німеччина (Й. Гердер, Ф. Боденштедт), Польща (К. Вуйцицький, Ж. Паулі), Румунія (А. Балоте), Сербія (В. Караджич), Словаччина (укр.-слов. досл. Н. Вархол, укр.-слов. досл. М. Врabelь), Угорщина (Б. Барток), Чехія (Я. Благовослав, Карел Яромір Ербен), Японія (Х. Катаока) значно розширили основоположні підстави цього енциклопедичного видання.

Зокрема, статті М. Дмитренка про міф, як явище синкретичне, що «містило в собі спосіб мислення, мовлення, словотворчість, обрядодію, ритуал, звичай та ін.» (т. 2, с. 93), міфологічну школу, міфологію (міфосвідомість народів світу) розширили погляд на фольклор як на самобутню творчу діяльність кожного народу. Ці положення та висновки доповнено та конкретизовано в статтях О. Бріциної про білорусько-німецького фольклориста В. Андерсона, який у своїх дослідженнях народної творчості синтезував «здобутки міфологічної, міграційної та антропологічної теорії» (т. 1, с. 36) та Й. Федаса про німецького фольклориста, філософа, історика, перекладача Й. Гердера. На думку останнього, поезія може бути правдивою лише за умови, якщо вона виражає «безпосередню дійсність та атмосферу, в якій живе народ» (т. 1, с. 262). Відтак, у статтях наголошується на основних засадах та принципах роботи міфологічної школи, що сприяли започаткуванню історико-порівняльних досліджень та масової збирацької діяльності, записуванню не лише пісень, але й жанрів епіки, творів архаїчних пластів,

пов'язаних із віруваннями, прикметами, ритуалами, обрядами, звичаями тощо.

У зв'язку з цим неабияке зацікавлення в «Українській фольклористичній енциклопедії» викликають статті про колядки (Л. Єфремова), щедрівки (М. Дмитренко), «Пісні календарно-обрядові», «Пісні соціально-побутові» (Л. Єфремова), «Пісні літературного походження» (О. Харчишин, Є. Луньо), «Історичні пісні», «Жниварські (жнивні) пісні. Обрядові пісні» (С. Грица), «Пісні про кохання», «Пісні родинно-обрядові» (Н. Пастух), «Казка», «Казка богатирська», «Казка кумулятивна», «Легенда» (О. Бріцина), «Переказ. Перекази» (М. Дмитренко) та інші жанри усної народної творчості.

У колядках, щедрівках, веснянках, гаївках, наприклад, відображено особливості сприйняття та поетизації народом дійсності. Саме у них найбільш повно представлено анімістичні погляди на людину і світ. На магічну функцію веснянок вказують у своїй статті «Веснянки» Л. Єфремова та М. Дмитренко. Фольклористи зауважують, що їх магічна енергетика, на переконання наших пращурів, прискорювала прихід весни, позитивно впливала на «процес сільськогосподарської праці (землеробство, і скотарство), на дошлюбні взаємини» (т. 1, с. 191). Веснянки як історично-генетичне та поліжанрове явище традиційної культури мають помітні зв'язки і типологічні паралелі з іншими календарно-обрядовими (найбільше – з колядками) й необрядовими піснями. Тож, аналізуючи колядки, М. Дмитренко наголошує на їх походженні з часів давньослов'янської спільноти. Оскільки новий рік у слов'ян, як і в інших індоєвропейських народів, починався у березні, то це свято «було тісно пов'язане з підготовкою до весняних польових робіт» (т. 1, с. 629). Далі вчений пояснює, що саме цим і зумовлена землеробська тематика більшості колядок та присутність у них образів ластівок, зозул, звертань до сонця, дощу із побажаннями гарного врожаю. Також М. Дмитренко звертає увагу на різну ритмоструктуру, тематику, сюжет колядок та доходить висновку про регіональну особливість цих пісенних творів. Наприклад, колядки в яких повтори поєднуються із щедрівковим 4-складовим рефреном переважно побутують у Наддніпрянщині; сюжетний зміст колядки з 2-рядковим рефреном, що найчастіше варіюється навколо мотиву одруження, охоплює територію Чернігівщини, Сумщини, Полтавщини.

Значно доповнюють тематику та проблематику досліджень календарно-обрядового пісенного фольклору статті про зарубіжних дослідників та збирачів народнопісенних

жанрів, діяльність та науковий доробок яких послужив неоцінним внеском у розвиток східнослов'янського народознавства. Зокрема, в «Українській фольклористичній енциклопедії» подано статтю О. Бриняка про польського історика, археолога, етнографа, фольклориста П. Жеготу, який збирав та досліджував польську та українську усну народну творчість. Результат його роботи – історико-археологічна праця «Старожитності Галичини» (1838), присвячена залишкам дохристиянського культового комплексу, що їх автор виявив на г. Шембека (Львівська цитадель), збірка «Пісні люду польського в Галичині» (1838), в яку увійшли календарно-обрядові твори (колядки, гаївки, собіткові, літні пісні), родинно-обрядові, ігрові пісні та ін., а також двотомне видання «Пісні люду українського в Галичині» (1839, 1840), в якому подано як календарно-обрядові, родинно-обрядові твори, так й історичні пісні та думи.

Гармонійно доповнює та поглиблює зміст попередніх статей і стаття М. Дмитренка про україно-словацьку фольклористку, етнографа, музикознавця та члена Спілки письменників Словаччини Н. Вархол (дівооче – Вар'ян). Вона записала понад 20 тис. фольклорних зразків різних жанрів – народні обряди, звичаї, перекази, пісні та є автором книг «Рослини в народних повір'ях русинів-українців Пряшівщини» (2002), «Звідки і коли ... Топонімічні перекази про заснування сіл та виникнення їх назв» (2009), упорядником збірки «Народні загадки українців Східної Словаччини» (1985). Бібліографія публікацій М. Мушинки «Вархол Надія» (Ін: Енциклопедія сучасної України, т. 4. Київ, 2005, с. 90-91), «Дослідниця духовної культури українців Словаччини (до ювілею Надії Вархол)» (Ін: Народна творчість та етнографія, 2010, № 3, с. 110-116) та інших авторів також спрямовує читачів «Української фольклористичної енциклопедії» та вчених-народознавців на формування повнішого уявлення про наукову діяльність дослідниці, спонукає до продовження її благородної справи. Важливо, що на таких підставах в оцінюваній тут праці ґрунтуються й статті про інших діячів науки про українську усну народну творчість.

Не обмежується видання й відомостями про зарубіжних діячів у галузі етномузикології. У ньому, зокрема, подано статтю А. Калениченка про угорського композитора, піаніста, лауреата Міжнародної премії Миру, премії ім. Л. Кошута, фундатора сучасної угорської композиторської школи Б. Барток. Він був активним збирачем та

дослідником старовинного сільського фольклору угорців, румунів, словаків, українців. Зібрав близько 30 тис. народних зразків, зокрема 90 українських пісень та інструментальних мелодій і здійснив понад 80 їх обробок. Автор статті наголошує, що Б. Барток у композиторській творчості поєднував «елементи архаїчного сільського музичного фольклору (насамперед угорського) з гостро сучасною стилістикою» (т. 1, с. 90).

Значний внесок у розвиток збирацької практики та наукового студіювання фольклору слов'ян зробив сербський учений, фольклорист, етнограф В. Караджич. Відомості про нього подано у розвідці М. Дмитренка. Наголошено не лише на його збирацькій та видавничій діяльності (збірка «Малий простонародний слов'яно-сербський співаник» (1814), опис-монографія «Життя та звичаї сербського народу» (1867)), але й зазначено про внесок ученого в розвиток сербської мови. Саме В. Караджич видав перший словник сербської мови, став основоположником сербського мовознавства.

З розвитком сучасного суспільства, східно-слов'янського та європейського народознавства зокрема, видозмінюються форми та способи світосприйняття та світовираження людини у світі. Це впливає і на зміни змісту в поезиї та особливостях різних жанрів уснопоетичної творчості. Такі зміни обґрунтовуються у статтях «Символ, символіка» (М. Дмитренко), «Пісні троїцькі», «Пісні трудові» (Л. Єфремова), «Пісні повстанські» (Повстанські пісні. Пісні УПА)» (О. Шевчук), «Пісні стрілецькі» (С. Лунь), «Казкознавство» (М. Дмитренко, С. Карпенко), «Балада» (М. Дмитренко), «Народне оповідання» (В. Сокіл), «Думи» (М. Дмитренко). Ґрунтовно охарактеризовано у виданні жанр народної пісні – від етапу її зародження у первісному суспільстві, коли пісня виконувалась разом із ритуальним танцем і була тісно пов'язана з трудовою діяльністю, побутом роду, племені та виконувала магічно-ритуальну, виховну, естетичну та розважальну функції, – до сучасних часів з характеристикою її побутування, сольного автентичного виконання, в якому виявляються індивідуальні риси виконавця пісні та манера самовираження. Розширюють пісенну тематику в «Українській фольклористичній енциклопедії» й відомості про зарубіжних вчених. Зокрема, подано інформацію про румунського фольклориста, літературознавця А. Балоте, автора статей про історичні умови виникнення української пісні «Дунаю, Дунаю, чому смутен течеш?» («Слов'яно-руська література в епоху Штефана Воеводи» (1958), «Іс-

торизм усного румунського епосу і українська пісня про Штефана Воеводу» (1966), Я. Благослава – чеського церковного і освітнього діяча, перекладача, який уклав збірку духовних пісень, переклав чеською мовою «Новий Заповіт» та у розділі «Slowenský dialectus» «Чеської граматики» (Grammatika česká dokonání), написаної 1571 р., виданої 1857, вперше опублікував запис української народної пісні «Дунаю, Дунаю, чому смутен течеш» (Dunaju, Dunaju, čemu smuten tečes).

Прикметно, що україно-словацькі культурні зв'язки в енциклопедії представлені аналізом праць таких вчених, як А. Дулеба («Українські народні пісні Східної Словаччини», т. 3, 1977), М. Гиряк – члена Словацького етнографічного товариства Словацької академії наук, автора видань «Українські народні казки Східної Словаччини» (1965–1979), «Фольклористичні намагання українців Східної Словаччини за післявоєнний період» (1973), «Поетика українських народних ліричних пісень Східної Словаччини» (1898). Вони не лише поглиблюють концепцію видання, але й у міжнародному контексті висвітлюють еволюцію жанрів у просторі і часі. Так, М. Дмитренко та С. Карпенко у статті «Казкознавство» зазначають, що дослідження казки упродовж двох минулих століть та понині «підготували ґрунт для глибокого студіювання епіки» (т. 1, с. 554). Автори зупиняються на основних напрямках дослідження цього жанру, а саме: жанрові особливості різних видів казок (Г. Сухобрус, І. Хланта, Л. Дунаєвська, О. Бріцина, С. Карпенко); семантико-синтаксична структура казки (С. Шевчук); часова структура (О. Боднар); естетична функція народної казки (М. Чорнопиский); філософія змісту казки (О. Величко); психоаналітика казки (В. Андросова, І. Бех, О. Соловійова, Н. Циванюк). В енциклопедії такий матеріал доповнюється розвідками про вивчення казки україно-польським фольклористом С. Бароничем (збірка «Казки, анекдоти, перекази, прислів'я і пісні» 1866), білоруським фольклористом, літературознавцем Н. Гілевичем (збірка «Народні казки-байки, оповідання та мудрослів'я» 1979), Й. Федаса та Г. Александрової про німецького професора слов'янської філології Мюнхенського університету Ф. Боденштедта, який перекладав думи та народні пісні українців та вважав їх «найвищим художнім надбанням слов'ян» (т. 1, с. 127), що є логічним доповненням до статей М. Дмитренка «Думи», «Епічні пісні» та І. Коваль-Фучило, Н. Пазяк «Кобзарі».

Про неабияке зацікавлення чужоземних учених народною творчістю та культурою українського народу загалом і навпаки – українських учених звичаєвою культурою інших народів йдеться у матеріалах про міжкультурні зв'язки («Центр українського і канадського фольклору ім. Петра та Дорі Кулів» О. Голубець), ідеолога «європейськості» українського народу В. Антоновича, який розглядав інтеграцію України в Європу не з огляду на географічне розташування, а в розумінні напрямку розвитку («Антонович Володимир Беніфатійович» М. Дмитренко), члена Угорської академії наук та Угорського етнографічного товариства Л. Мушкетик («Мушкетик Леся Георгіївна» Л. Вахніна). Змістовно написані й статті про японського та українського фольклориста, народознавця Хіросі Катаоку, який вперше здійснив порівняльне вивчення культу предків у його міфологічному та звичаєвому сприйнятті двох народів («Хіросі Катаока» О. Вертій), українця-поліглота В. Єрошенка («Єрошенко Василь Якович» Б. Сюта), який, будучи незрячим, збирав фольклорні та етнографічні матеріали в Індії, Китаї, Бірмі, Сіамі, Фінляндії, Чукотці, часто на їх основі писав художні твори («Бірманська легенда», «Оповідки зів'ялого листочка. Маленькі казки, етюди із шанхайського життя», «Квітка справедливості», «Серце орла», «Країна Райдуги», «Зустрічі на Чукотці» та ін.), які публікувалися в Японії, Китаї та інших країнах. В. Єрошенко, зазначає Б. Сюта, також був видатним діячем японської традиційної музичної культури. Суттєво розширює наші уявлення про міжнародний контекст українського народознавства й стаття про історика, етнолога, фольклориста Д. Яворницького, відомого не лише як дослідника історії Запорозької Січі, але й фольклору народів Середньої Азії («Яворницький Дмитро Іванович» Л. Іваннікова). Маємо й статті про фольклористичні, красназавчі видання («WISLA» О. Шалак, «Запорожская старина» Л. Іваннікова, «Молодик» Г. Кравцова, «Київська старовина» Л. Козар, перший міжнародний науково-славістичний журнал «Archiv für Slavische Philologie» Й. Федас). Таким чином їх автори не лише підсумовують уже зроблене на цій ділянці українського народознавства, а й визначають перспективи таких досліджень, зокрема потребу у розширенні рамок порівняльного вивчення української звичаєвої культури з культурами інших народів, зокрема народів Близького Сходу, Скандинавії і т. д., підготовку фундаментальної «Історії української фольклористики» на нових, сучасних основоположних підставах, у якій мають бути ґрунтовно висвітлені

ні особливості побутування народної творчості українців США, Канади, Австралії, Аргентини, Сербії, Словаччини, Румунії, Бразилії, Парагваю, Казахстану, інших країн світу та місць їх постійного проживання тощо.

Отже, «Українська фольклористична енциклопедія» у 2-х томах за науковою редакцією проф. М. Дмитренка – ґрунтовне, цілісне видання, що відображає не лише національну картину світу українського народу від найдавніших часів до сьогодення, але й висвітлює це питання у міжнародному контексті, а це створює основу для подальших наукових пошуків у галузі українознавства зокрема та слов'янознавства загалом.

DOI: <https://doi.org/10.31577/SlavSlov.2021.3.20>

Марина Набок